

Asociația „Andrei Glavina”, Roma, Italia
„Andrei Glavina” Association, Rome, Italy

Localități și castele din Valea Arsei și coincidențe istorice

Communities and Castles in Arsa Valley. Historical coincidences

The earliest scientific and historical information about Istro-Romanians come from the twelfth century. It tells us about the family of Goritia who owned, for the first time, Arsa territory and also about the political relations between Goritian lords and the Aquilea Patriarchate. It is also quite interesting that Maria-Iosif Auersperg (who was the historical owner of the Istrian villages) has functioned as a Transylvanian Governor and lived in Sibiu.

Keywords: *Arsa Valley, the Latin term, Gian Viscardo d’Auersperg, Maria-Iosif Auersperg, Transylvania; Sibiu*

Institution’s address: Via. Delle Fornaci 24, 00165, Roma, tel: 39 0471 992230, fax: 39 0471 992235

Personal e-mail: *emilroma@libero.it*

Primele știri despre localitățile de la sud de Muntele Ucka - Monte Maggiore -, în care astăzi sunt istororomâni, le avem din a doua jumătate a secolului al XI-lea, din actul de donație al regelui - Împărat al Imperiului Roman de națiune germanică - Henric al IV-lea (n. 1050 - rege de la 1056 la 1104, când a fost depus de fiul său, Henric al V-lea) către marchizul - markgraful - Ulderic I sau Woldaric I, în anul 1064. În anul 1102, fiul lui Ulderic I, marchizul de Istria, Ulderic al II-lea cu soția sa Adelaide treceau, printr-un act de donație, toate bunurile lor istriene către Patriarhia de la Aquilea. Patriarhii din Aquilea, astăzi în Friuli, Italia - Provincia di Gorizia -, transmiseră la rândul lor posesiunea istrieană către Episcopia din Pola, care la rândul ei, probabil neputând să-și exercite drepturile de posesiune, o transmise la diverși baroni din Istria, și la urmă proprietățile ajunseră repede, deja în același secol al XII-lea, în administrația conților de Goriția, care erau și proprietari ai contesei de Pisino, teritoriu pe care se află astăzi așezările istororomâne de la sud de Monte Maggiore.

Între Patriarhii de la Aquilea și conții de Goriția relațiile nu erau dintre cele mai bune, așa că, în 1374, Casa de Austria supuse controlului său direct conteea de Pisino, devenind directă ei suverană și așa rămase până în 1918. Un document anterior,

interesant, de la 1102, al contelui Ulderic, citează o mică localitate, un „cătun” de pe Valea Arsei, ca „villa ubi dicitur cortalba interlatinos”, iar acest document este semnat printre alții și de „Mochoro Supano de Berdo”. Localitatea Sucodru - Sub codru - apare într-un document de la 1367 sub numele de Jashimovic; cercetătorii au recondus numele actualei Sușnievița la „Sus în vie” - *vicus*, sat - și Jesenovic - Jashimovic - la „Jos în vie”, ceea ce ar corespunde și reliefului unde sunt așezate cele două localități, astăzi locuite de Istroromâni, Sușnievița fiind așezată un pic mai sus, iar Sucodru - Jesenovic în croată -, mai în vale. Nu știm câtă dreptate au, dar este o ipoteză interesantă.

În secolul al XIII-lea există în toponimia Istriei o seamă de numiri de locuri, sate, cătune, precum există și nume de persoane, care nu sunt slave și nici italiene - venețiene sau friulane, adică latine, acestea din urmă -, dar unele sunt specific românești, din punct de vedere lexical - etimologic - sau după prezența articolului românesc enclitic.

O sursă însemnată în această privință o constituie „L’atto di confinazione” - Act de hotărnicie - din 1325, publicat de Carlo de Franceschi în „Archeografo triestino” în 1884-1885, dar nu numai acesta. Attilio Tamaro și B. Benussi susțin că în secolul XIII deplasările de populație din Peninsula Balcanică în Istria devin mai numeroase ca în trecut¹, Attilio Tamaro amintește ca români pe un Andruzolus (Andruțul), în lista locuitorilor

orașului Pola de la 1234, iar în apropiere de Aquilea, la 1246, este menționat un Mizulo (Mițul), iar tot în același secol al XIII-lea se întâlnește un locuitor cu numele de Manzol (Mânzul). Într-un document al stareței (badessa) Ermelinda de la 1181, de la Mănăstirea Sfânta Maria din Aquilea, descoperit în 1921 de către Von Thalloczy, cuprinzând o listă de coloni așezați pe terenurile mănăstirii, în zona râului Tagliamento, deci la peste 100 kilometri de centrul Istriei, se află multe nume care pot fi românești și unele care sunt sigur românești, ca: Radul, Murunt, Singurel și altele, indicând o prezență a românilor în Friuli. În „Atto di confinazione” de la 1325, apar următoarele nume de familie de români în Istria: Mikula, Scandul, Manzol, Manzog (Mânzoc), Pogorel, Carlan (Cârlan). Aceste nume se repetă, deoarece purtătorii lor sunt persoane diferite; astfel, un „Micul” este locuitor al comunei Șerbar², altul al comunei Castelnuovo³, al treilea al comunei Golzan⁴, iar al patrulea al comunei Barbana⁵.

La fel, un alt Cârlan este locuitor al comunei Montona⁶, iar altul, al comunei San Lorenzo. Iată și nume românești de localități în acest act de la 1325: Șerbar (astăzi Cepich), de la peștii în formă de șarpe – țipari – din lacul acestei localități, Arbor Verde, aproape de Buglie, Marcenagla (Marginile), Berdze între Gradinie de azi și Cherbune, Puzol, despre care textul spune: „E li sopra una fontana, dove poco rezarzi laqua in rupa qual si dice Puzol”. „Și acolo deasupra o fântână unde se scurge puțină apă în râpa căreia i se zice Puțul”.

În alte documente ale secolului al XIV-lea, apar nume românești de localități în jurul Triest-ului: Cruciza (se citește Crucița), menționată la 1329, și apoi iarăși Crucița, într-un alt document, alături de Berze și Sarazie (Sărăcie!), toate în apropiere de Triest, consemnate în „Archeografo triestino”. Nume noi de localități în secolul al XV-lea sunt Pribeci (Pribegi), în apropiere de Triest (1418), Play¹⁰, precum ar putea fi românești Barcule, Scharcule, Chiarvule, Carcule¹¹.

Dar prezența medievală a românilor în Istria nu este indicată numai de nume românești de persoane și de localități, dintre primele, unele cu siguranță românești, ca Singurel, Radul, Murunt, de exemplu, iar altele cu mare probabilitate a fi românești, dar românii apar, și aceasta este mai important, cu numele naționalității lor; aceasta este indicată de etnonimele *Vlah*, *Morlac*, *Cici*, care până în secolul al XVII-lea cel puțin - Vlah, Morlac - au fost un etnonim clar și au indicat o populație românească și nu altceva. În arhivele venețiene, austriece, croate, ungurești, ale cetăților din Dalmația - Ragusa, Zara etc. - și în cele sârbești,

există multe sute de astfel de documente.

Dar acesta este un alt capitol, de astă dată evident și nu dedus onomastic, al prezenței românilor ca etnie în Istria, care este comun cu cel al acelorași români din Dalmația și Croația, chemați *morlaci*, bine cunoscut în istorie. Astăzi, ne limităm însă la localități cu prezență de români în Istria și la interesante coincidențe istorice, mai puțin cunoscute.

Amintim că la începuturile feudalismului istrian, în secolul al IX-lea, după stăpânirea ducilor de Carintia, Istria a trecut sub stăpânirea Împăratului german și teritoriul Istriei a devenit o marcă, încredințată de Împărat unui markgraf sau marchiz, cu sarcina de-a apăra acest teritoriu de graniță. Relativ la localități, încă din secolul al XI-lea a fost creată în Istria o rețea de cetăți sau castele pe Valea Arsei, de către markgrafii investiți cu această funcție de păzitori ai frontierei către Balcania. Aceste castele de pe Valea Arsei erau, și în parte încă mai sunt, Lupogliano sau Lupoglav, Bogliun, Vragna, Cosliacco (Kozliak), Chersano (Krsan), Lettai, Gradigne, Pas, Cepich și San Martino din Bellai sau Possert.

La jumătatea secolului al XI-lea, majoritatea castelurilor menționate, unele ridicate pe precedente fortificații romane, existau deja. Marchizul carintian Ulric I sau Voldaric din casa svevă (suabă) de Weimar-Orlamunde a primit în dar de la regele Henric al IV-lea, în anul 1064, multe localități din Valea Arsei și majoritatea acestor castele le-a întărit sau chiar le-a clădit el. După aceea, la anul 1102, fiul său, Ulderic al II-lea, împreună cu soția sa Adelaide, au donat aceste proprietăți cu castelele lor Episcopiei din Aquilea, care le-a trecut, neputându-le controla și administra suficient, Episcopiei din Pola, iar aceasta, la rândul ei, conților de Goriția, ca vasali ai săi, cu obligația de-a plăti dijmă și a apăra militar granița. La 1374 ele au fost luate direct în administrația Casei de Austria, care le-a ținut până în 1918, numind acolo markgrafi și baroni.

La începuturile mileniului II, în micile localități de pe Valea Arsei, unde apoi se vor așeza Istroromânii, trăia o populație italică care supraviețuise căderii Imperiului Roman și invaziilor barbare ale Longobarzilor, Avarilor și Slavilor. În secolele al XI-lea și al XII-lea, feudalii - conții de Goriția - chemară coloniști slavi pentru a cultiva pământul, apoi, deja de la jumătatea secolului XIV, regiunea fu locuită de o populație românească destul de compactă, care a venit din Dalmația și Croația, în special după marea epidemie de ciumă de la 1349, care a decimat Istria.

Castelanii, stăpânii feudali ai Văii Arsei, formau o castă feudală suprapusă, străină ca rasă și limbă

supușilor lor, vorbind dialecte germanice; lor li s-au adăugat apoi feudali italieni. Sub suveranitatea Austriei, castelul de la Cosliacco (Kozliak), de care aparțineau satele cu români de pe Valea Arsei, era proprietatea familiei Wachsenstein și a rudelor lor Moyses sau Moisevich - între 1430 și 1525 - și Barbo și Nicolich de la 1529; Cepich, Villanova (Noselo), Lettai și parte din Villa Crasca trecură la 1529 în proprietatea lui Giorgio Nicolich, în timp ce Berdo, Possert, Valdarsa - Sușnievița -, Bellai, Sucodru și cealaltă parte din Villa Crasca trecură la frații Castellano și Giovanni Barbo, care erau veri ai lui Nicolich și erau una dintre cele mai puternice familii istriene. Atât Nicolich cât și Barbo își adăugară numele de Wachsenstein. În secolul XVII, satele cu populație românească de pe Valea Arsei se aflară pe teritoriul de război dintre uscoți, venețieni și austrieci, suferind multe pagube. În 1615 venețienii pătrunseră în Valea Arsei, iar la 1616, locuitorii din Albona, împreună cu o ceată de 70 de mercenari corsicani, plătiți de venețieni, jefuiră aceste sate, în special Sucodru, Noselo și Sușnievița, furând vitele și arzând recolta; a restabilit ordinea căpitanul austriac Siminich, care i-a alungat și înfrânt pe invadatori. O treime din cele 30 de familii din populația satului Sucodru a pierit, acestea fiind înlocuite, pentru munca câmpului, cu 12 familii aduse din Albania, sub conducerea lui Paolo Zuccola, la 1622.

În 1668, principele Gian Vicardo d'Auersperg, devenit proprietar al contesei de Pisino, a cumpărat toate proprietățile familiei Wachsenstein - pe Valea Arsei - de la ultimul lor proprietar, contele Francesco Carlo Barbo. Acestea au fost menținute de familia principilor Auersperg până în 1918. Această familie Auersperg, al cărei nume astăzi nu mai spune nimic, a trăit și în Sibiu.

Un nepot sau strănepot a lui Gian Viscardo d'Auersperg (sau von Auersperg), stăpân peste satele de valahi din Istria, a trăit aici în Sibiu, într-unul din palatele acestui frumos oraș, ca guvernator imperial al Transilvaniei - și al valahilor, sau olahilor, de aici -, în timpul domniei Împărătesei Maria Teresa, între anii 1771 și 1774, mai exact trei ani și jumătate, de la 13 ianuarie 1771 la 6 iulie 1774; el este principele Maria-Iosif Auersperg și avea, în același timp în care era maxima autoritate în Transilvania și peste - românii - valahii de aici, sate cu supuși valahi la Sușnievița, Noselo, Sucodru etc., în Istria.

În timpul perioadei de guvernorat a principelui Maria-Iosif Auersperg, a făcut prima sa călătorie în Transilvania, la 1773, fiul Mariei Teresa, viitorul împărat Iosif al II-lea, și există și o scrisoare a Mariei Teresa, din 10 mai 1773, către

guvernatorul imperial sus citat, în legătură cu măsurile de luat în vederea acestei vizite.

Acestea sunt desigur coincidențe care, chiar dacă sunt puțin cunoscute, sunt semnificative pentru faptul că reunesc oameni și locuri aparent depărtate; așa precum prezența mândrilor români - istroromâni - din Jeian, ultimii supraviețuitori ai unei fracțiuni istorice a neamului românesc, leagă astăzi Sibiu de Istria și de un episod din istoria sa.

* Material apărut în *volumul Repere cultural-istorice: Istroromâni*, Editura „ASTRA MUZEUL”, 2008.

Note:

1. Attilio Tamaro, *La Venetie Julienne et la Dalmatie*, vol. 1, Roma, 1918, p. 344.
2. V. Carlo de Franceschi, *Atto di confinazione*, p. 110.
3. *Ibidem*, p. 95.
4. *Ibidem*, p. 100.
5. *Ibidem*, p. 102.
6. *Ibidem*, p. 103.
7. *Ibidem*, p. 106.
8. V. Don Angelo Marsich, *Regesto delle pergamene*, in *Archeografo triestino* 1887-1888, p. 308.
9. *Archeografo triestino*, 1871-1875, p. 25.
10. *Archeografo triestino*, 1878-1880, p. 286.
11. D.A. Marsich, *Regesto delle pergamene* in *Archeografo triestino*, 1883-1884, p. 31, 112, 118.

Bibliography

1. Attilio Tamaro, *La Venetie Julienne et la Dalmatie / Julian Venetia and Dalmatia*, vol. 1, Rome, 1918
2. D.A. Marsich, *Regesto delle pergamene* in *Archeografo triestino / The Trieste Archaeograph*, 1883-1884